Könyvbemutató

November 25-én, szerdán 19 órakor a Szent József Házban (Templom utca 20.) Czakó Gábor: **Magyar-Magyar Nagyszótár**

című művének 3. javított-bővített kiadását mutatja be prof. Balázs Géza nyelvész. Furulyán közreműködik: Juhász Zoltán.

Czakó Gábor
Új- és őstörténetünk

A Magyar, mogyeri, magyari című, igen érdekes kerekasztal-beszélgetésben (Kortárs, 2009/1.) Csúcs Sándor finnugor nyelvész elismerte ugyan, hogy Trefort Ágoston kultuszminiszter valóban hatalmi szóval foglalt állást az ugor–török háború lezárásakor a finnugor rokonság mellett, de szemlátomást a legteljesebb őszinteséggel vonta kétségbe, hogy a harcnak áldozatai is lettek volna. Példaként Bálint Gábort említette, aki egyetemi tanár lehetett törökpárti létére.

Nos, ez úgy általában igaz, a részletek azonban különös dolgokról árulkodnak.

Szentkatolnai Bálint Gábor (1844–1913) a legnagyobb magyar nyelvtudók egyike. Harminc nyelven beszélt, a maga korában ő ismerte egyedül az összes altaji nyelvet. Epizód az önéletírásából: fél év kazanyi tatár nyelvtanulás után a helyi tanítóképző igazgatójának fölkérésére elkészítette a tatár nyelvtant az iskola számára. Földije, Kőrösi Csoma Sándor nyomdokain járva a belső-ázsiai és keleti népek közt kereste rokonainkat. Három nagy keleti úton járt, ezenközben készített – többek közt – tamil–francia–magyar szótárt és tamil nyelvtant, kabard–magyar–latin etimológiai szótárt és kabard nyelvtant, török nyelvtant, írt könyvet a hun–székely–magyar rokonságról A honfoglalás revíziója címmel.

Amikor hazatért harmadik útjáról, véget ért az ugor–török háború. A Hunfalvy–Budenz páros őt teljesen kiszorította a tudományos közéletből. Egyetemi katedrájára nem térhetett vissza, a szaklapok nem közölték írásait. Arany János két epigrammában is megemlékezett róla: „Igazi vasfejű székely a Bálint: / nem arra megy, amerre Hunfalvy Pál int.” Ha már e név leíratott: a nyelvi háborúban győztes irányzat és a hunfalvyzmus két dolog. Az elsőnek igaza van, a másodiknak nincs, mert diktatúrát hozott a tudományba: saját és Budenz véleményének abszolutizálását. Legnevetségesebb tétele: csak az a szó tekinthető magyarnak, amely a rokon népek szókincsében megtalálható. Gondoljunk bele: a rokonok „történelem nélküli népek” – sajnos nincsenek nyelvemlékeik. A finneknek akadnak ötszáz éves irataik, a többiek írásos emlékei leginkább XIX. századiak. Ráadásul e kicsiny népek nyelvjárásokra töredezett nyelveket beszélnek. A mi szókincsünk milliós, legkorábbi nyelvemlékeink ezer évnél idősebbek. Ez az egyik oka annak, hogy a Történeti Etimológiai Szótárban (TESZ) tömérdek az „ismeretlen eredetű” szó.

Nos, Bálint kiszorult a tudományból, és megélhetése sem maradt. Vasfejű székelyként azt a hibát is elkövette, hogy bírálni merészelte Budenz Józsefet. Budenz ugyanis megbízta, hogy a helyszínen ellenőriztesse cseremisz nyelvi tanulmányát. Bálint megtette, ám a cseremiszek nem értették… Ráadásul Bálint az Akadémián ezt szóvá tette. Mintha J. V. Sztálin nyelvészeti művét bírálta volna valaki. Arany írja: „Szegény Bálint Gábor / boldogtalan góbé. / Amennyit te szenvedsz, / mi ahhoz a Jóbé.”

A nélkülözések és a kirekesztés elől Bálint külföldre menekült 1879-ben. Tizenhárom éves bolyongás után térhetett haza. Szentkatolnai kicsiny birtokán gazdálkodott. Csak Hunfalvy (†1891) és Budenz (†1892) halála után, 1893-ban kerülhetett a kolozsvári egyetem urál-altaji tanszéke élére.

A hunfalvyzmus átka máig hat: Bálint művei gyakorlatilag hozzáférhetetlenek. Zágoni Jenő magánkiadásában (!) jelent meg 2005-ben a Válogatott írások, 2008-ban a Fríg Kiadó (Varga Csaba) adta ki a tamil–francia–magyar szótár és nyelvtan magyar–tamil szótárrészét.

A másik itt megemlítendő áldozat Czuczor Gergely és Fogarasi János páratlan remeke, A Magyar Nyelv Szótára (CzF) 113 ezer szócikkel! A TESZ feleekkora.

A nagy magyar szótár belső elrendelésének s miképeni kidolgoztatásának terve. Utasításul a magyar Tudóstársaság tagjainak (1840) című irat – CzF I. kötet, 6. old. –, mely az Akadémia kis- és nagygyűléseinek álláspontját tükrözi, a magyar nyelv belső természetét rendeli vizsgálni, s megállapítja, hogy a magyar gyöknyelv: szavaink gyökök toldalékolásából keletkeznek. A szerkesztők számára készült utasítás jóval Ferdinand de Saussure előtt azt is megjegyzi, hogy „erőtetéssel csaknem minden szót ki lehet a legidegenebb nyelvből is magyarázni”. Czuczorék tehát a „belhasonlításból” indultak ki, s arra az eredményre jutottak, hogy a magyar nyelv önépítő rendszer, értelmes tanulóprogrammal. Ezen az alapon állt a régi Akadémia, a nyelvújítók java és a kisgyermekek. No meg a magyar nép máig. A gyökrenden s a vele járó képiségen alapul a magyar észjárás: rokonító/analógiás, ellentéteket egyben látó, az egészből a részekre következtető/deduktív, mellérendelő, két agyféltekét mozgató természete, hálószerűsége. Egy hunfalvysta akadémikus például nem tudhat olyan elemi dolgot, hogy miért hangsúlyos a magyar szó eleje. Máig nem is tanítják az egyetemeken sem. Még csak meg sem súgják. Elképesztő, nem? Nos, először azért, mert a hunfalvysták a gyök fogalmát is száműzték a nyelvészetből. A tővel helyettesítették, de a gyökér nem tő. Másodszor azért, mert a magyar beszéd értelemhangsúlyos: a közlés lényege határozza meg mondataink, szavaink, sőt népdalaink zenéjét! Mivel az elöl toldott szavak kivételével mindig a gyökkel kezdődik a szó, és az hordozza az „érteményt”, azt nyomjuk meg. A gyök vagy azonos a kezdő szótaggal, vagy magában foglalja. Harmadszor azért, mert a gyökrend elfogadása összekuszálná a hunfalvyzmus hatályos tévrendszerét. (Bővebben: Cz. G.: Beavatás a magyar észjárásba, Budapest, 2008.)

Még meg sem jelent A Magyar Nyelv Szótára, az időközben uralomra jutott „hunfalvysta fővonal” máris följelentette a szerzőket a német tudományos közvéleménynél. „Czuczor és én a külföld előtt, az »Allgemeine Deutsche Encyclopaedie« czimü munkában bevádoltattunk, hogy a történelmi hasonlitó nyelvbuvárlat ellenségei vagyunk. Aki a czikket közölte, nem tudá, mi volt vitatkozásunk tárgya. Valamint minden félszegség vagy egyoldaluság, úgy az ellen is, hogy egyedül csak rokon nyelvekben s itt is csak némelyekben keresendő az üdvösség, azon elvekkel összhangzásban, melyeket föntebb kifejték, felszólaltunk; felszólaltunk volt pedig ismételve mindaddig, míg a tárgyilagosság teréről le nem szoríttatánk. De hogy ellenségei voltunk volna a történelmi hasonlító nyelvbuvárlatnak, azt munkálatunk csaknem mindenik lapja megczáfolja” – szögezi le Fogarasi János a Szótár utószavában.

Ő és Czuczor minden szócikknél bőségesen idézi más nyelvekből, köztük a finnugorokból a

lehetséges rokon szavakat, ám lényegében belülről indulva vizsgálták nyelvünk „egyedülálló öntőformáját és szerkezetét”, ahogy Sir John Bowring, a magyar költészet első angol fordítója (Poetry of the Magyars, 1830) nyelvünkről megjegyezte. Nem olvashatták a náluk két nemzedékkel későbbi de Saussure aranyigazságát: „minden nyelv eleven, szerves rendszer”, csak tudták és gyakorolták. Követőik a hunfalvysta hivatalosság nyomása miatt csak elvétve akadtak, s ha igen, „a tárgyilagosság teréről” hamar „leszoríttatának”. Így megy ez máig: a hunfalvyzmus tökéletességét kétségbe vonni olyasmi, mint a szocializmus/kapitalizmusét. A Szótár VII. hibaigazító pótkötete már nem is kerülhetett nyomdába! Nem csoda, ha a nagy mű folytatókra, kiegészítőkre, javítókra nem találhatott. Bizonyság erre az, hogy 1874 óta a mű nem jutott el az újranyomtatásig, noha antikváriumi ára már az égbe szökött. Az Arcanum CD-kiadásáig gyakorlatilag hozzáférhetetlen volt még a nagyobb közkönyvtárakban is.

A mai hunfalvysták szerint elavult, mégis magasan vezeti a TESZ hivatkozási listáját, s ahol a TESZ szerkesztői elvetik, ott forrásjelölés nélkül mégiscsak rá támaszkodnak – például erdő szavunk elemzésekor. Közben szétszerkesztenek, mint például a szablya, a lapát, a kapa stb. esetében. A kerekasztal-beszélgetésben említett Angela Marcantonio szerint teljesen elavult a páratlan mű korabeli ellenfele, Budenz József, akinek az ugor–török háborúban perdöntő szóérveinek 81 százaléka fölött járt el az idő. Hasonló a helyzet Hunfalvy tudományával.

Nagyobb baj az, hogy a CzF-ben kifejeződő magyar nyelvérzékkel homlokegyenest ellenkező hunfalvysta nyelvtankönyvek anyanyelvoktatásunkat csődbe vitték: a diákok túlnyomó többsége utálja a magyar nyelvtant. Tanáraival együtt. Utánajártam, lehet ellenőrizni. Ha ez így megy tovább, nem lesz, aki őstörténetünkről vitatkozzék.

Igaza van Erdélyi István régészprofesszornak az őstörténeti intézet fölépítésével, és az akadémiai osztályok közti betonfalak lebontásával kapcsolatban Fóthi Erzsébettel is egyetértek abban, hogy eredetkutatásunk régészeti, nyelvészeti, embertani vizsgálatait ki kellene terjeszteni a kínai, a mongol és egyéb keleti népek írásos emlékeinek – szerintem továbbá az örmények grúzok, perzsák stb. irattárainak – vizsgálatára. Továbbmegyek: népünk eredetének vizsgálata még ennél is többet követel: kultúránk egésze emlékszik múltunkra. Huszka József több mint száz éve elkezdte díszítőművészetünk összehasonlító vizsgálatát. Van folyatása nagy ívű kutatásának?

Cey-Bert Róbert Gyula vizsgálja a magyar konyha nemzetközi összefüggéseit.

A magyar népzene nyelvünkhöz hasonlóan rokontalan s mégis szilárd képződmény Európa közepén, állapította meg Kodály Zoltán. Ő javasolta a magyar és más népzenék matematikai elemzését, összevetését. A munka megkezdődött, de a korabeli számítástechnika gyarlóságán megfeneklett. Van folytatás?

Igen. Juhász Zoltán furulyaművész, a KFKI mesterséges intelligenciákat kutató részlegének munkatársa kifejlesztett egy „értelmes tanulóprogramot” népzenék elemzésére. A zene ősnyelve című könyvében (Fríg, 2006) még csak nyolc európai és ázsiai népzenét vetett össze – népenként ezer–kétezerötszáz dalt! – a magyarral. Kínától az appalache-i kelta-angolig. 2008 nyarán már tizenhatnál tartott, s azóta sem állt meg. Bámulatos eredményekre jutott. Közülük egy-kettő: legközelebbi zenei rokonaink a mongol, a karacsáj–balkár meg a szicíliai és a

spanyol! A szlovák szinte egybevág a magyarral! A keleti és nyugati népzenék nincsenek kapcsolatban egymással, csak a magyaron keresztül. Stb.

Juhász nem a pénzből indult ki, hanem a föladatból. Biztos vagyok benne, hogy az ő elfogulatlan, számítógépes módszere alkalmazható a nyelvészetben is. Lehet, hogy a végén – szegény hunfalvysták bánatára – az is kiderül, hogy zenénk mellett nyelvünk is kapocs távolinak látszó nyelvek között.

KORTÁRS ONLINE